

REGERINGSKANSLIET

Remiss

2010-09-16

Integrations- och jämställdhetsdepartementet

STOCKHOLMS STAD	
Kommunstyrelsen	
KF/KS Kansli	
Ink.	2010 -09- 22
Dnr:	001-2165/2010
Till:	RTU

Romers rätt - en strategi för romer i Sverige (SOU 2010:55)

Remissinstanser:

Myndigheter

1. Riksdagens ombudsmän
2. Justitiekanslern
3. Domstolsverket
4. Åklagarmyndigheten
5. Rikspolisstyrelsen
6. Brottsförebyggande rådet
7. Försäkringskassan
8. Socialstyrelsen
9. Statens folkhälsoinstitut
10. Barnombudsmannen
11. Arbetsgivarverket
12. Kammarkollegiet
13. Länsstyrelsen i Stockholms län
14. Länsstyrelsen i Södermanland
15. Länsstyrelsen i Kronobergs län
16. Länsstyrelsen i Skåne
17. Länsstyrelsen i Västmanland
18. Länsstyrelsen i Örebro
19. Länsstyrelsen i Norrbotten
20. Statens skolverk
21. Statens skolinspektion
22. Högskoleverket
23. Myndigheten för yrkeshögskolan
24. Centrala studiestödsnämnden
25. Stockholms universitet
26. Södertörns högskola
27. Uppsala universitet
28. Linköpings universitet
29. Sametinget

30. Boverket
31. Tillväxtverket
32. Diskrimineringsombudsmannen
33. Ungdomsstyrelsen
34. Statens kulturråd
35. Riksarkivet
36. Institutet för språk och folkminnen
37. Riksantikvarieämbetet
38. Statens historiska museer
39. Nationalmuseum
40. Statens museer för världskultur
41. Statens musiksamlingar
42. Forum för levande historia
43. Rådet för europeiska socialfonder i Sverige
44. Arbetsförmedlingen
45. Arbetsmiljöverket

Statliga bolag, stiftelser m.m.

46. Nordiska museet
47. Malmö museer
48. Bohusläns museum
49. Sveriges Radio AB
50. Sveriges Television AB
51. Sveriges Utbildningsradio AB

Landsting och kommuner

52. Norrbottens läns landsting
53. Skåne läns landsting
54. Stockholms läns landsting
55. Västmanlands läns landsting
56. Alingsås kommun
57. Alvesta kommun
58. Aneby kommun
59. Arboga kommun
60. Bodens kommun
61. Borlänge kommun
62. Borås kommun
63. Botkyrka kommun
64. Boxholms kommun
65. Dals-Eds kommun
66. Degerfors kommun
67. Eksjö kommun
68. Emmaboda kommun
69. Enköpings kommun
70. Eskilstuna kommun
71. Eslövs kommun
72. Falu kommun
73. Filipstads kommun

74. Finspångs kommun
75. Flens kommun
76. Gislaveds kommun
77. Gotlands kommun
78. Gullspångs kommun
79. Gävle kommun
80. Göteborgs kommun
81. Götene kommun
82. Hallsbergs kommun
83. Halmstads kommun
84. Haninge kommun
85. Haparanda kommun
86. Helsingborgs kommun
87. Huddinge kommun
88. Hudiksvalls kommun
89. Hultsfreds kommun
90. Håbo kommun
91. Hässleholms kommun
92. Hörby kommun
93. Järfälla kommun
94. Jönköpings kommun
95. Karlskoga kommun
96. Karlskrona kommun
97. Katrineholms kommun
98. Klippans kommun
99. Knivsta kommun
100. Kranfors kommun
101. Kristianstads kommun
102. Kristinehamns kommun
103. Kumla kommun
104. Kungsbacka kommun
105. Kungsörs kommun
106. Köpings kommun
107. Laholms kommun
108. Landskrona kommun
109. Lerums kommun
110. Lindesbergs kommun
111. Linköpings kommun
112. Ljungby kommun
113. Ljusdals kommun
114. Luleå kommun
115. Lunds kommun
116. Lysekils kommun
117. Malmö kommun
118. Mariestads kommun
119. Markaryds kommun
120. Marks kommun
121. Melleruds kommun

122. Munkedals kommun
123. Nacka kommun
124. Nora kommun
125. Norrköpings kommun
126. Nyköpings kommun
127. Oskarshamns kommun
128. Oxelösunds kommun
129. Pajala kommun
130. Ronneby kommun
131. Sala kommun
132. Sigtuna kommun
133. Sjöbo kommun
134. Skinnskattebergs kommun
135. Skurups kommun
136. Sollefteå kommun
137. Solna kommun
138. Staffanstorps kommun
139. Stockholms kommun
140. Sundbybergs kommun
141. Sundsvalls kommun
142. Svalövs kommun
143. Sävsjö kommun
144. Södertälje kommun
145. Tibro kommun
146. Tierps kommun
147. Tranås kommun
148. Trollhättans kommun
149. Täby kommun
150. Uddevalla kommun
151. Ulricehamns kommun
152. Umeå kommun
153. Upplands-Bro kommun
154. Uppsala kommun
155. Vallentuna kommun
156. Vingåkers kommun
157. Vänersborgs kommun
158. Värnamo kommun
159. Västerviks kommun
160. Västerås kommun
161. Växjö kommun
162. Åmåls kommun
163. Åstorps kommun
164. Älvkarleby kommun
165. Örebro kommun
166. Örkelljunga kommun
167. Örnköldsviks kommun
168. Östersunds kommun

Organisationer m.m.

169. Amnesty international
170. Anhörigas Riksförbund
171. Civil Rights Defenders
172. Coompanion
173. É Romani Glinda
174. Fastighetsägarna Sverige
175. Folkbildningsrådet
176. Föreningen Lovara i Lund
177. Företagarnas riksorganisation
178. Handikappförbunden
179. Hyresgästföreningen, riksförbundet
180. Internationella Romska och Resande kvinnors Forum
181. Islamiska samarbetsrådet
182. Judiska Centralrådet
183. Landsorganisationen Sverige
184. Le Romané Nevimata
185. Lika Unika
186. Länkarnas Riksförbund
187. Nätverket Nationell Samverkan för Psykisk Hälsa
188. Pensionärernas Riksorganisation
189. Pingstkyrkan i Uppsala
190. Raoul Wallenberg institutet
191. Resande Romers Riksförbund
192. Resandefolkets Riksorganisation
193. RIFFI – Riksförbundet Internationella Föreningen för
Invandrarkvinnor
194. Riksidrottsförbundet
195. Riksförbundet för hjälp åt narkotika- och läkemedelsberoende
196. Riksförbundet Hem och Skola
197. Riksförbundet Romer i Europa
198. Riksförbundet Vuxenutbildning i Samverkan
199. Roma International
200. Romaföreningen Svarta Safirer
201. Romernas Riksförbund
202. Romska delegationen
203. Romska Kristna Socialdemokrater
204. Romska kulturcentret i Malmö
205. Romska Ungdomsförbundet
206. Romskt kulturcentrum i Stockholm
207. Rädda Barnen
208. Röda Korset
209. SFS Vux
210. SIOS – Samarbetsorgan för etniska organisationer i Sverige
211. Sociala Missionen
212. Stockholms Stadsmission
213. Svenska akademikers centralorganisation

214. Svenska avdelningen av internationella Juristkommissionen
215. Svenska FN-förbundet
216. Svenska Tornedalingarnas Riksförbund
217. Svenskt Näringsliv
218. Sverigefinländarnas delegation
219. Sveriges Allmännyttiga Bostadsföretag
220. Sveriges kristna råd
221. Sveriges Kommuner och Landsting
222. Sveriges Pensionärsförbund
223. Tjänstemännens Centralorganisation
224. Trossamfundet Svenska kyrkan
225. Zigeniska kulturhistoriska föreningen

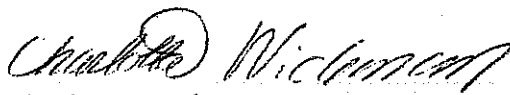
Remissvaren ska ha kommit in till Integrations- och jämställdhetsdepartementet senast den 20 december 2010. Svaren bör lämnas både på papper och per e-post.

I remissen ligger att regeringen vill ha synpunkter på förslagen eller materialet i betänkandet. Om remissen är begränsad till en viss del av betänkandet, anges detta inom parentes efter remissinstansens namn i remisslistan. En sådan begränsning hindrar givetvis inte att remissinstansen lämnar synpunkter också på övriga delar.

Myndigheter under regeringen är skyldiga att svara på remissen. En myndighet avgör dock på eget ansvar om den har några synpunkter att redovisa i ett svar. Om myndigheten inte har några synpunkter, räcker det att svaret ger besked om detta.

För andra remissinstanser innebär remissen en inbjudan att lämna synpunkter.

Råd om hur remissyttranden utformas finns i Statsrådsberedningens publikation om att svara på remisser. Publikationen kan beställas från Regeringskansliet, Information Rosenbad, 103 33 Stockholm eller hämtas från nätet: www.regeringen.se

Charlotta Wickman
Departementsråd

Kopia till
Fritzes kundservice, 106 47 Stockholm

Romers rätt

– en strategi för romer i Sverige

**Ett lands behandling av dess romska befolkning är ett
lackmustest för det civila samhället och dess demokrati**

Betänkande av Delegationen för romska frågor

Stockholm 2010

STATENS OFFENTLIGA
UTREDNINGAR

SOU 2010:55

SOU och Ds kan köpas från Fritzes kundtjänst. För remissutsändningar av SOU och Ds svarar Fritzes Offentliga Publikationer på uppdrag av Regeringskansliets förvaltningsavdelning.

Beställningsadress:
Fritzes kundtjänst
106 47 Stockholm
Orderfax: 08-598 191 91
Ordertel: 08-598 191 90
E-post: order.fritzes@nj.se
Internet: www.fritzes.se

Svara på remiss. Hur och varför. Statsrådsberedningen (SB PM 2003:2, reviderad 2009-05-02)
– En liten broschyr som underlättar arbetet för den som ska svara på remiss.
Broschyren är gratis och kan laddas ner eller beställas på
<http://www.regeringen.se/remiss>

Textbearbetning och layout har utförts av Regeringskansliet, FA/kommittéservice

Tryckt av Elanders Sverige AB
Stockholm 2010

ISBN 978-91-38-23431-0
ISSN 0375-250X

Till statsrådet och chefen för Integrations- och jämställdhets- departementet

Regeringen beslutade den 14 september 2006 att inrätta Delegationen för romska frågor för att med utgångspunkt i Sveriges internationella åtaganden om att skydda och främja de mänskliga rättigheterna, vara nationellt pådrivande i arbetet med att förbättra romers situation i Sverige. I Delegationens uppdrag ingick att utreda romers situation i Sverige genom att inhämta, sammanställa, analysera och redovisa erfarenheter och kunskap som finns på området samt lämna förslag på hur romers livsvillkor i samhället ska kunna förbättras. Delegationen hade också i uppdrag att främja och stödja kommunala projekt och verksamheter som syftar till att förbättra romers situation. Slutligen skulle delegationen informera och sprida kunskap om romer och romers situation i Sverige samt uppmuntra kunskaps- och erfarenhetsutbyte mellan statliga myndigheter och kommuner.

Den 13 december 2006 förordnades som ordförande demokratiambassadör Maria Leissner.

Den 15 januari 2007 förordnades som ledamöter kulturarbetaren Hans Caldaras, länspolisöversten Gunno Gunnmo, särskilde utredaren Göran Johansson, jur. dr. Christina Johnsson, ordföranden i International Roma Women Network Soraya Post, barnskötaren Sali Resblom, sakkunnige i romska frågor Tuula Schwartz, professor Charles Westin och sakkunnige i romska frågor Marian Wydow.

Den 6 november 2007 entledigades som ledamot Sali Resblom. Samma dag förordnades som ledamot språkvårdaren Baki Hasan.

Den 18 november 2008 förordnades Gunno Gunnmo att vara biträdande ordförande i delegationen.

Den 24 februari 2009 entledigades som ledamöter Hans Caldaras och Baki Hasan. Samma dag förordnades som ledamöter föreståndaren Angelina Dimiter-Taikon och modersmålsläraren Sejran Menekshe.

Den 5 februari 2007 förordnades som experter utredarna Arjun Bakshi och Annika Öquist, undervisningsrådet Lena Hammarberg,

ombudsmannen mot etnisk diskriminering Katri Linna, projektledarna Jorge Rivera och Joakim Scheele. Samma dag förordnades som sakkunnig ämnesrådet Charlotta Wickman.

Den 23 februari 2007 förordnades som expert avdelningschef Olle Josephson.

Den 9 juni 2008 förordnades som expert departementssekreterare Bilge Tekin Befrits.

Den 9 december 2008 entledigades experterna Bilge Tekin Befrits samt Lena Hammarberg. Samma dag förordnades som experter stabschef Lars Lindgren, departementssekreterare Elin Strand, utvecklingschef Mats Wennerholm och enhetschef Fredrik Wikström.

Den 31 maj 2009 entledigades experten Elin Strand.

Den 1 januari 2010 förordnades som expert kanslirådet Emma Sterky.

Delegationen har en referensgrupp med representanter för olika romska organisationer knuten till sig. Den 1 mars 2007 förordnades Sonny Jenfjord och Sima Millon, Föreningen Resandefolkets Riksorganisation, Birger Rosengren och Eva Rosengren, Resandefolket Romanoa Riksförbund, Michell Alfredsson och Anneli Aronsen, Resande Romers Riksförbund, Rosita Grönfors, Riksförbundet Internationella Romska och Resande Kvinnocenter, Stefano Kuzhikov, Riksförbundet Romer i Europa, Stefan Pallison och Hillevi Furtenbach, Romernas Riksförbund (f.d. Nordiska Zigenarrådet), Erland Kaldaras och Floryda Lakatosz, Romska Ungdomsförbundet, Baki Hasan, Romsk Kulturförening Riksorganisation och Center för romsk kulturutveckling, Lars Demetri och Angelina Dimiter-Taikon, Romska Kristna Socialdemokrater, Gregor Lärilund och Sali Bogdanov, Föreningen Lovara i Lund.

Den 14 februari 2008 entledigades Baki Hasan och Sima Millon. Samma dag förordnades Helen Danielsson, Föreningen resandefolkets organisation, Berisa Kamalj, Romsk kulturförening Riksorganisation och Center för romsk kulturutveckling, Allan Schwartz och Hilda Schwartz, Centralförbundet Roma International.

Den 7 oktober 2008 entledigades Birger Rosengren och Ewa Rosengren.

Den 1 mars 2007 anställdes som huvudsekreterare Ann-Marie Algemo. Den 15 mars anställdes som sekreterare Domino Kai till och med 31 december 2008. Den 1 juli 2007 anställdes som sekreterare Elin Strand till och med 31 januari 2008. Den 1 mars 2008 anställdes som sekreterare Tiina Ritzén Kiveliö. Den 17 mars

2008 anställdes som sekreterare Manuel Tan Marti till och med 30 juni 2009. Den 23 april 2008 anställdes som sekreterare Anna-Sofia Quensel. Den 2 februari 2009 anställdes som sekreterare Ulf Öfverberg. Den 1 oktober 2009 anställdes som sekreterare Manuel Tan Marti till och med den 31 december 2009. Den 31 december 2009 entledigades Tiina Ritzén Kiveliö. Den 31 januari 2010 entledigades Ulf Öfverberg. Den 1 februari 2010 anställdes som sekreterare Elisabet Idermark. Den 28 februari 2010 entledigades Ann-Marie Algemo.

Utredningens assistent har varit Lena Enstam.

Den 29 oktober 2009 beslutade regeringen om tilläggsdirektiv till delegationen. Enligt direktiven skulle delegationen avsluta sitt arbete med att främja och stödja kommunala projekt och verksamheter i olika delar av landet respektive att informera och sprida kunskap om romer. Delegationens arbete fortsatte i enlighet med tilläggsdirektivet att efter den 1 januari fram till den 30 juni 2010 enbart arbeta med att utreda romers situation i Sverige samt lämna förslag på hur romers livsvillkor i samhället ska kunna förbättras.

Utredningen överlämnar härmed sitt betänkande *Romers rätt – en strategi för romer i Sverige* (SOU 2010:55). Uppdraget är med detta slutfört.

Stockholm i juli 2010

Maria Leissner

Gunno Gunnmo

Angelina Dimiter-Taikon
Christina Johnsson
Soraya Post
Charles Westin

Göran Johansson
Sejran Menekshe
Tuula Schwartz
Marian Wydow

/ Ann-Marie Algemo
Domino Kai
Tiina Ritzén Kiveliö
Manuel Tan Marti
Anna-Sofia Quensel
Ulf Öfverberg
Elisabet Idermark

Innehåll

Sammanfattning	17
Summary	35
Författningsförslag	41
1 Uppdraget och dess genomförande	47
1.1 Uppdraget.....	47
1.2 Betänkandets disposition.....	48
1.3 Utredningsarbetet.....	48
1.3.1 Den första huvuduppgiften – att samla kunskap.....	49
1.3.2 Den andra huvuduppgiften – att främja kommunal utveckling.....	55
1.3.3 Den tredje huvuduppgiften – att sprida kunskap	70
1.3.4 Den fjärde huvuduppgiften.....	74
1.3.5 Arbetet i övrigt	74
1.4 Sammanträden.....	76
1.5 Avgränsningar/definitioner.....	81
1.5.1 Nationella minoriteter.....	81
1.5.2 Romer.....	81
1.5.3 Självidentifikation.....	82
1.5.4 Antiziganism.....	82
1.5.5 Diskriminering.....	83
2 Minoritetsrättigheter är mänskliga rättigheter	85
2.1 Bakgrund	85
2.1.1 Minoriteters rättigheter en del av de mänskliga rättigheterna.....	87

2.2	Minoritetsrättigheter.....	90
2.2.1	Minoritetsrättigheternas status.....	97
2.2.2	Minoritetsrelevanta traktater i internationell rätt.....	98
2.3	Sverige och minoritetsrättigheterna.....	100
2.3.1	Rättigheter i svensk rätt.....	103
2.3.2	Minoritetsrättigheter enligt svensk rätt.....	105
2.4	Minoritetspolitikens innehåll.....	109
2.5	Kritik från internationella övervakningsorgan.....	110
3	Den romska minoriteten.....	113
3.1	Romer i Sverige.....	113
3.1.1	Språk.....	113
3.1.2	Kultur och religion.....	115
3.1.3	Självidentifikation.....	116
3.2	Romer i Europa.....	116
3.2.1	Europas största etniska minoritet.....	116
3.2.2	Romsk historia i Europa.....	119
3.2.3	Ekonomisk och social situation.....	123
3.2.4	Romsk migration, flyktingar och asylsökande.....	127
3.2.5	Diskriminering, dokumentlöshet och rättighetsmedvetande.....	129
3.2.6	Papperslöshet och tillgång till medborgarskap och rättigheter.....	131
3.2.7	Internationella institutioner, statliga organisationer.....	132
3.2.8	Romers organisering och internationella representation.....	133
3.2.9	Potential för förändring.....	136
3.3	Romers historia i Sverige.....	137
3.3.1	Inledning.....	137
3.3.2	Femhundra år av utanförskap.....	139
3.3.3	Delegationens bedömning.....	161
4	Marginalisering – en konsekvens av antiziganism.....	165
4.1	Antiziganism.....	165
4.1.1	Nuläget.....	165

4.1.2	2000-talet och de nyanlända.....	167
4.1.3	Det sena 1900-talet och den organiserade överföringen	168
4.1.4	Fast bosättning, skolor och invandring från Finland under 1950- och 1960-talen.....	169
4.1.5	Mellankrigstiden, andra världskriget och Hanna Dimitri.....	171
4.1.6	Nationalstatens födelse och de svenska romernas historia.....	172
4.1.7	Den svenska staten formas och den tidigaste romska invandringen på 1500-talet.....	173
4.1.8	Nomadism kontra bofasthet.....	174
4.1.9	Tillbaka till 2000-talet.....	175
4.2	Marginalisering.....	177
4.2.1	Inledning	177
4.2.2	Etnisk diskriminering.....	179
4.2.3	Attitydundersökningar.....	183
4.2.4	Interaktioner	187
4.2.5	Majoritetssamhällets föreställningar om romer.....	189
4.2.6	Bilden av romer i nyhetsmedia.....	192
4.2.7	Exempel från film och litteratur	194
4.2.8	Marginalisering, diskriminering och struktur	199
5	Romers rätt – en strategi för romer i Sverige.....	203
5.1	Sammanfattning	204
5.2	Bakgrund	205
5.3	En strategi för romer i Sverige	206
5.3.1	Att stänga välfärdsgapet mellan romer och andra grupper	207
5.3.2	Riktlinjer och metoder	220
5.4	Sekretariatet för romska frågor.....	225
5.4.1	Uppdraget	226
5.4.2	Sammansättning.....	227
5.4.3	Relation till Länsstyrelsen i Stockholm.....	228
5.4.4	Regionala sekretariat	229
5.4.5	Romska kunskaps- och informationscentra – exemplet Malmö	230

6	Rätt till delaktighet och inflytande	235
6.1	Representation, delaktighet och inflytande – vad säger konventioner och lagar.....	236
6.1.1	Rättigheter i internationell och regional rätt.....	236
6.1.2	Rätten till politiskt deltagande för minoriteter.....	237
6.1.3	Sammanfattning av rättsläget enligt internationell rätt.....	244
6.2	Romskt politiskt deltagande.....	247
6.2.1	Central nivå.....	247
6.2.2	Regional och lokal nivå.....	249
6.3	Samråd och delaktighet.....	250
6.3.1	Intresserepresentation.....	250
6.3.2	Rådgivande organ.....	252
6.3.3	Stora skillnader mellan de rådgivande organen.....	254
6.3.4	Finlands modell.....	256
6.4	Självstyrelse.....	261
6.4.1	Självstyre för minoriteten.....	261
6.5	Ungerska modellen.....	267
6.5.1	Intresserepresentationen på central nivå.....	268
6.5.2	Minoritetsstyret på central nivå.....	269
6.5.3	Regional och lokal nivå.....	269
6.6	Övriga nationella minoriteters organisering och delaktighet i Sverige.....	271
6.6.1	Samer.....	273
6.6.2	Sverigefinnar.....	278
6.6.3	Tornedalingar.....	281
6.6.4	Judar.....	284
6.7	Romers makt och deltagande i Sverige.....	286
6.7.1	Romers rätt till politiskt deltagande.....	286
6.7.2	Romers rätt att organisera sig.....	288
6.7.3	Romers rätt till samråd.....	289
6.7.4	Romers rätt till självstyre.....	296
6.7.5	Europarådets kritik.....	297
6.8	Delegationens överväganden och förslag.....	298

7	Rätt till utbildning.....	303
7.1	Inledning.....	308
7.1.1	Historik – romska barns skolgång.....	309
7.1.2	Rapporter om romska barns skolsituation.....	310
7.1.3	Kommunstudier.....	313
7.2	Modersmål i förskola, förskoleklass och grundskola	315
7.2.1	Historik.....	317
7.2.2	Modersmål i förskolan.....	318
7.2.3	Modersmål i grundskola.....	319
7.2.4	Ansvar för modersmålsundervisning.....	320
7.2.5	Delegationens undersökning, uppföljning och förslag.....	323
7.2.6	Bedömning och förslag.....	326
7.3	Förskola.....	327
7.3.1	Läroplanen för förskolan.....	327
7.3.2	Bedömning och förslag.....	328
7.4	Grundskola.....	329
7.4.1	Lagstiftning.....	330
7.4.2	Problembeskrivning.....	331
7.4.3	Särskilt stöd/tidiga insatser	337
7.4.4	Behov av åtgärder som hjälp med hemuppgifter och studiehjälp.....	339
7.4.5	Delegationens övervägande och förslag	340
7.5	Mer romsk personal i förskola/förskoleklass och grundskola	342
7.5.1	Delegationens övervägande och förslag	344
7.6	Statens skolinspektion.....	345
7.6.1	Delegationens övervägande och förslag	345
7.7	Vuxenutbildning	346
7.7.1	Folkhögskolor och andra skolor med kurser inriktade på romer	347
7.7.2	Erfarenheter från utbildningar	349
7.7.3	Delegationens överväganden och förslag.....	351
7.8	Läromedel på romani chib.....	355
7.8.1	Inte bara tryckta läromedel.....	357
7.8.2	Delegationens förslag.....	359

7.9	Undervisning om nationella minoriteter	359
8	Rätt till arbete.....	363
8.1	Arbete som mänsklig rättighet.....	365
8.1.1	Internationell kritik i samband med uppföljning av mänskliga rättighets- och minoritetskonventioner.....	367
8.2	Romers tillgång till rätten till arbete	367
8.3	Orsaker till romers exkludering från arbetsmarknaden.....	370
8.3.1	Övergång till bofasthet – utfasning av de traditionella yrkena	370
8.3.2	Diskriminering	372
8.3.3	Sambandet utbildning – arbete.....	375
8.3.4	Övergången mellan skolan och arbetslivet.....	377
8.3.5	Utanförskapet skapar sämre förutsättningar	380
8.4	Vad kan göras?.....	382
8.4.1	Romers strategier för att möta diskrimineringen på arbetsmarknaden	382
8.4.2	Erfarenheter av genomförda projekt	383
8.5	Analys och förslag:.....	386
8.5.1	Stöd till unga romer i övergången från utbildning till arbetsliv	386
8.5.2	Urban utveckling och minoritetspolitik.....	388
8.5.3	Mentorskap.....	391
8.5.4	Andra projekt.....	391
8.5.5	Romska kvinnor och rätten till arbete.....	393
8.5.6	Europeiska strukturfonden och europeiska sociala fonden (ESF).....	395
8.5.7	Sammanfattning	396
9	Rätt till bostad	399
9.1	Den svenska bostadspolitikens mål.....	400
9.2	Rätten till bostad finns inte i praktiken	401
9.2.1	Barnets rätt till en bra bostad.....	401
9.2.2	Ingång och utgång från bostadsmarknaden	402
9.2.3	Diskriminering av romer på bostadsmarknaden	403

9.2.4	En del hänvisas till förslummade kategoriboenden	403
9.2.5	Domar och förlikningar om diskriminering av romer på bostadsmarknaden	404
9.2.6	Underrapportering av diskriminering	406
9.3	Förmedlingssystem för bostäder	407
9.3.1	Många är hänvisade till en stor sekundär bostadsmarknad och tillfälliga lösningar av bostadssituationen	408
9.3.2	Varaktig kortsiktighet	409
9.3.3	Vräkningar	411
9.4	Delegationens bedömning och förslag	412
10	Rätt till hälsa och social välfärd	415
10.1	Svensk lag och folkhälsopolitik	416
10.1.1	Studier om romers hälsa	417
10.1.2	Statens folkhälsoinstituts kartläggning av nationella minoriteters hälsosituation	418
10.1.3	Statens folkhälsoinstituts förslag till åtgärder	419
10.1.4	Delegationens övervägande	425
10.1.5	Delegationens ställningstagande	427
10.2	Social välfärd	428
10.2.1	Socialtjänsten	429
10.2.2	Socialstyrelsens rapport Interkulturellt socialt arbete	439
10.2.3	Socialstyrelsens förslag till åtgärder med delegationens kommentarer	444
10.2.4	Delegationens överväganden	445
11	Rätt till språk	447
11.1	Romani chib är skyddat i svensk lag	449
11.2	Europarådets rapportering behandlar främst landsdelsspråken	451
11.3	Romani chib i Sverige har en lång historia	451
11.4	Talare av olika varieteter har olika behov	453

11.5	Förslag för att stärka romani chib	455
11.5.1	Status och minoritetsspråksstadgan	456
11.5.2	Modersmålsundervisning och modersmålsläroarbildning	458
11.5.3	Högre utbildning och forskning	458
11.5.4	Språkvård.....	461
11.5.5	Auktorisation av översättare och tolkar bör införas.....	463
11.5.6	Revitalisering	463
11.6	Delegationens överväganden och förslag.....	465
12	Rätt till kultur	467
12.1	Kultur och kulturarv	469
12.2	Kulturpolitikens uppgift och ansvar	471
12.2.1	Romska röster om romsk kultur	472
12.3	Så hanteras romernas kulturfrågor i Sverige i dag	474
12.3.1	Institutionell bas för romsk kultur.....	476
12.4	Den romska kulturens situation i dag.....	477
12.4.1	Romsk media	477
12.4.2	Romsk muntlig och skriftlig litteratur.....	479
12.4.3	Romsk musik	480
12.4.4	Romsk dans och teater.....	481
12.4.5	Romskt konsthantverk och hantverk.....	481
12.4.6	Religiösa uttryck.....	482
12.4.7	Romska kulturinstitutioner	482
12.4.8	Romskt kulturarv	483
12.4.9	Dokumentation	485
12.4.10	Arkiv.....	486
12.5	Andra rättighetsrelaterade kulturfrågor.....	486
12.6	Delegationens överväganden och förslag.....	487
13	Rätten att inte bli diskriminerad.....	493
13.1	Diskriminering	494
13.2	Allas lika värde.....	497

13.3	FN-kritik om diskriminering.....	498
13.4	Förekomst av diskriminering.....	498
13.5	Antiroska hatbrott.....	500
13.6	Diskrimineringens rötter – antiziganism.....	501
13.7	Tillgång till rättvisa.....	502
13.8	Skyldighetsbärare och rättighetsbärare.....	504
13.9	Att bekämpa diskriminering.....	505
13.10	Att bekämpa antiziganism.....	506
13.11	Överväganden och förslag.....	509
14	Försoning.....	511
14.1	1900-talet.....	513
14.1.1	Förintelsen.....	515
14.2	Ratificering av Europarådets minoritetskonventioner.....	516
14.3	Erfarenheter av sannings- och försoningskommissioner....	516
14.3.1	Inledning.....	517
14.3.2	Kanada.....	519
14.3.3	Australien.....	521
14.3.4	Norge.....	523
14.3.5	Sydafrika.....	529
14.4	Steriliseringsutredningen i Sverige och svenska kyrkans ursäkt till romerna.....	532
14.4.1	Steriliseringsutredningen.....	532
14.4.2	Svenska kyrkans initiativ.....	533
14.5	Övervägande och förslag.....	534
14.5.1	Betydelsen av kunskap.....	535
14.5.2	Att läka förtroendeklyftan.....	535
14.5.3	Kommissionens roll i försoningsprocessen.....	536
14.5.4	Dokumentation och forskning.....	537
14.5.5	Kommissionens uppdrag.....	538
14.5.6	Frågan om gottgörelse.....	544

15	Konsekvenser	545
15.1	Ekonomiska konsekvenser	545
15.1.1	Inledning	545
15.1.2	Utanförskapets ekonomi	546
15.2	Konsekvenser för kommunerna	549
15.3	Konsekvenser för barn och unga.....	549
15.4	Konsekvenser för jämställdhet mellan kvinnor och män.....	549
15.5	Övriga konsekvenser.....	549
16	Författningskommentarer	551
16.1	Inledning.....	551
16.2	Förslag till ny lydelse i Förordning om urbant utvecklingsarbete.....	552
16.2.1	Inledande bestämmelser.....	552
16.2.2	Lokala utvecklingsavtal	552
16.2.3	Strategiska stadsdelsplaner.....	553
16.2.4	Statliga myndigheters roll och ansvar.....	553
	Referenser	555
	Bilagor	
<i>Bilaga 1</i>	Kommittédirektiv	573
<i>Bilaga 2</i>	Tilläggsdirektiv	581

Sammanfattning

"Ett lands behandling av dess romska befolkning är ett lackmustest för det civila samhället och dess demokrati"

så tolkar Nyamko Sabuni Vaclav Havel i ett tal vid invigningen av utställningen Förintelsen och romerna på Etnografiska museet den 24 januari 2008.

Romers exkludering är inget nytt fenomen, inte heller utredningar med syfte att förbättra romers situation. Perspektivet har tidigare varit majoritetssamhällets hantering av "den andre". Skulden för den uppkomna marginaliseringen har huvudsakligen lagts hos offren, romerna själva. Lösningarna har varit majoritetens, romerna har varit objekt och staten det goda familjeöverhuvudet.

Vi har sökt ett annat förhållningssätt som baseras på ett *rättighetsperspektiv*.

Romernas situation är ovärdig ett demokratiskt välfärdssamhälle som vårt och det finns inga genvägar till jämlika villkor för romer. Situationen kräver en långsiktig, uthållig och målmedveten politik – en nationell strategi för romer baserat på romers rätt.

Delegationen för romska frågor presenterar en modell för en strategi som ska säkerställa romernas mänskliga rättigheter i Sverige. Strategin har tre övergripande mål;

- att stänga välfärdsgapet mellan romer och andra grupper,
- att häva romers maktunderläge,
- att reparera romers tillit till majoritetssamhället och överbygga förtroendeklyftan.

Delegationen bedömer att målen kan nås inom 20 år – en generation – och våra förslag tar sin utgångspunkt i den situation som nu råder, de behov som nu kan överblickas, de åtgärder som nu krävs, som ett första steg.

Uppdraget

Regeringen beslutade den 14 september 2006 att inrätta en delegation för romska frågor. Med utgångspunkt i Sveriges internationella åtaganden om att skydda och främja de mänskliga rättigheterna, ska delegationen ”vara nationellt pådrivande i arbetet med att förbättra romers situation i Sverige. Arbetet förutsätter en nära dialog och samverkan med romer ”(Dir. 2006:101). Delegationens arbete har koncentrerats kring tre huvuduppgifter.

Den första huvuduppgiften, att utreda romers situation i Sverige har påverkats av att tillgången på tillförlitliga faktauppgifter är begränsad. Statistiskt material saknas av naturliga skäl då någon etnisk registrering inte förekommer. En iakttagelse av betydelse är att berättelser av romer så lätt överskuggas av berättelserna om romer. Detta förhållande gäller såväl forskningen som medierna och det offentliga samtalet.

Den andra huvuduppgiften, att främja och stödja kommunala projekt och verksamheter i olika delar av landet som syftar till att förbättra romers situation har gett insikten att minoritetspolitiken har ett svagt genomslag i samhället trots att tio år av svenska internationella åtaganden på området ligger bakom oss.

Den tredje huvuduppgiften, att informera och sprida kunskap om romer och om deras situation i Sverige till allmänheten, myndigheter och kommuner har inneburit en stor utmaning. Tidigt i arbetet blev det uppenbart för delegationen att det råder en ömsesidig misstro mellan romer och majoritetssamhället. En annan iakttagelse är vikten av att informationen inte utformas så att den bidrar till att sprida en stereotyp bild av romerna genom att beskriva minoriteten som en homogen grupp. Ytterligare en faktor är förhållandet att det finns en så stark koppling mellan romernas situation i Sverige och övriga Europa. En följd inte minst av att romerna, som folk, är världsmedborgare.

Romer – en nationell minoritet

De i Sverige erkända fem nationella minoriteterna är samer som även är ett urfolk, judar, romer, sverigefinnar och tornedalingar. De historiska minoritetsspråken är samiska (alla varieteter), jiddisch, romani chib (alla varieteter), finska och meänkieli (prop. 1998/99:143).

Gemensamt för minoritetsgrupperna är att de har befolkat Sverige under lång tid och att de är grupper med en uttalad samhörighet. De har också en egen religiös, språklig eller kulturell tillhörighet tillsammans med en vilja att behålla sin identitet. Deras kulturer utgör en levande del av det svenska samhället och vårt gemensamma kulturarv.

Huruvida en person räknas som nationell minoritet eller inte bygger på självidentifikationsprincipen. Den enskilde individen ska själv ha en vilja att tillhöra minoritetsgruppen och avgör själv hur den viljan ska manifesteras.

Romers rätt

I FN:s deklaration om rättigheter för personer som tillhör nationella eller etniska, religiösa och språkliga minoriteter sägs att deklarationen syftar till att genomföra de mänskliga rättigheterna så som de kommer till uttryck i alla FN-dokument och att deklarationen ska garantera än mer effektivt att dessa dokument genomförs för nationella minoriteter. Minoritetsrättigheterna förstärker alltså möjligheten för personer som tillhör minoriteter att tillvarata sina mänskliga rättigheter.

Romer i Sverige lever under sämre förhållanden än genomsnittet – därför att de är romer. Den bild som framträder i de utredningar som delegationen tagit fram och i övriga utredningar som gjorts av andra aktörer på det sociala och ekonomiska området är entydig: Romer nekas full tillgång till de sociala och ekonomiska rättigheterna. Romer har inte heller haft full tillgång till sina politiska och medborgerliga rättigheter, då romer i Sverige bara sedan någon generation kunnat rösta och delta i val samt via egna organisationer erbjudits dialog med statsmakten.

Romer i Sverige är fattiga på både social och ekonomisk välfärd och fattiga på makt och inflytande. Sverige har ett oåtgärdat inrikes

underutvecklingsproblem orsakat av rasistiska strukturer som berör hela den nationella minoriteten romer.

Så är situationen i dag och så var situationen då delegationen fick i uppdrag att utreda romers situation i Sverige.

Utredningsarbetet och betänkandet

Delegationen för romska frågor började arbeta med sitt uppdrag att vara nationellt pådrivande i arbetet med att förbättra romers situation i Sverige i januari 2007.

Redan tidigt i sitt arbete uppmärksammade delegationen den ömsesidiga misstron mellan majoritetssamhället och romerna samt den strukturella diskrimineringen mot romer som ofta leder till kränkningar av romers mänskliga rättigheter. Majoritetssamhällets misstro har sin grund i en utbredd men aldrig tillbakamotad antiziganism.

Delegationen diskuterade olika möjligheter att uppmärksamma statsmakternas historiska oförrätter mot romerna, som ett led i en process för att uppnå upprättelse för romerna och försoning mellan romerna och majoritetssamhället. En sådan process skulle även kunna bidra till att öka majoritetsbefolkningens kunskap och förståelse för romernas situation och belysa de tidigare stats sanktionerade åtgärderna som ligger till grund för myndigheters agerande och romernas situation idag.

En grundtanke som genomsyrat diskussionerna har varit att den strukturella diskrimineringen av romerna har sin grund i en historiskt grundad och socialt accepterad antiziganism, som vare sig det offentliga Sverige eller andra delar av samhället någonsin gjort upp med, möjligen med undantag för Svenska kyrkan.

Antiziganism är fientlighet, fördomar, föreställningar eller rasism riktat mot romer och en distinkt form av rasism. Ett av de starkaste historiska uttrycken för antiziganism var Förintelsen då romerna utsattes för folkmord som ett led i nazisternas utrotningsplan.

Romers mänskliga rättigheter har utsatts och utsätts för allvarliga kränkningar i Sverige och många romer utestängs alltjämt från väsentliga delar av samhällslivet. Det är nödvändigt att förstå det historiska arvets betydelse och påverkan på romers situation idag. Det är viktigt med ökad kunskap om hur stereotyper vuxit

fram och hur fördomar mot romer lever vidare från generation till generation.

Den marginalisering och den såväl direkta som indirekta diskriminering som historiskt förekommit gentemot den romska minoriteten har konsekvenser än i dag. Men forskning om sambanden mellan samhällets politik riktad mot romer och romernas situation idag saknas.

I inledningen av betänkandet ägnar vi stort utrymme åt frågor om minoritetsrättigheter och deras förhållande till mänskliga rättigheter.

Vi redovisar också en bild av romerna och deras historia. En redovisning som kan ses som ett utflöde av vårt uppdrag att sprida kunskap om romerna och deras villkor här och i övriga Europa.

År 2000 ratificerade Sverige Europarådets ramkonvention om nationella minoriteter samt minoritetsspråkskonventionen. Detta var ett viktigt erkännande av Sveriges historiska nationella minoriteter romer, judar, samer, sverigefinnar och tornedalingar som både osynliggjorts och undertryckts under långa tider, samt ett steg mot upprättelse.

Erkännandet innebär också ett svenskt ställningstagande att ta ett folkrättsligt ansvar i främjandet av det romska språket och den romska kulturen, som en del av det svenska kulturarvet. Det ska också ses som en början på en förändringsprocess där målet för reformen är att skydda romerna och de övriga nationella minoriteterna och stärka deras möjlighet till inflytande.

Medborgarnas sociala välfärd är i allt väsentligt kommunernas ansvar. Att kommunerna tar detta ansvar utifrån gällande rättsregler och den av regering och riksdag fastlagda politiken dit Sveriges internationella åtaganden hör, måste betraktas som en självklarhet. Det är en paradoxal tanke att en statlig utredning som Delegationen för romska frågor baserat på sina iakttagelser skulle föreslå att kommuner ska ha kunskaper om och följa gällande lagstiftning.

Vi har inte sett som vårt uppdrag att problematisera det kommunala självstyret och dess betydelse för de brister vi ser i den romska minoritetens möjligheter att få sina rättigheter tillgodosedda. Det samma gäller möjligheterna att få frågor om minoritetsrättigheter och andra mänskliga rättigheter rättsligt prövade.

Däremot ser vi det som vårt uppdrag att föreslå hur uppföljningsmekanismerna för minoritetspolitiken avseende romer ska

kunna utformas. I våra överväganden utgår vi ifrån att en strategi för romer i Sverige genomförs enligt vårt förslag.

Betänkandets disposition

Detta betänkande har delats upp i två delar. Den första delen redovisar en bakgrund i fyra kapitel. I kapitel 1 redovisas utredningsarbetet. Kapitel 2 behandlar mänskliga rättigheter och minoritetspolitik och i kapitel 3 presenteras den romska minoriteten. I kapitel 4 behandlas fenomenet antiziganism.

Den andra delen som presenterar en strategi för att säkerställa romernas mänskliga rättigheter är indelad i 12 kapitel och inleds med kapitel 5 där delegationens huvudförslag om en strategi för att överbrygga välfärdsgapet mellan romer och andra grupper i Sverige presenteras. Kapitel 6 behandlar rätten till delaktighet och inflytande, kapitel 7 rätten till utbildning, kapitel 8 rätten till arbete, kapitel 9 rätten till bostad, kapitel 10 rätten till hälsa och social välfärd, kapitel 11 rätten till språk, kapitel 12 rätten till kultur, kapitel 13 rätten att inte bli diskriminerad och i kapitel 14 behandlas behovet av försoning mellan den romska minoriteten och majoritetssamhället. I kapitel 15 redovisas konsekvenser av utredningens förslag och i kapitel 16 en författningskommentar.

I sammanfattningen redovisar vi endast ett fåtal av samtliga åtgärder och förslag vi anser ska ingå i en strategi för romer i Sverige.

Romers rätt – en strategi för romer i Sverige

Delegationen för romska frågor presenterar som sitt huvudförslag en strategi som ska säkerställa romernas mänskliga rättigheter i Sverige. Strategin har tre övergripande mål;

att stänga välfärdsgapet mellan romer och andra grupper,

att häva romers maktunderläge och

att reparera romers tillit till majoritetssamhället och överbrygga förtroendeklyftan.

Strategin innehåller förslag på åtgärder inom de områden vi bedömt som strategiska för förändringar av romers villkor i samhället. Åtgärderna handlar om att säkerställa romers tillgång till sina mänskliga rättigheter och minoritetsrättigheter.

Strategin kräver uthållighet. Vi bedömer att det krävs särskilda insatser under en generation, dvs. 20 år, för att nå målen. Vår målsättning är att det romska barn som föds i år ska ha samma förutsättningar för ett gott vuxenliv som sina jämnåriga ickeromska kamrater vid 20 års ålder, och att romers strukturella och av antiziganism betingade utanförskap därmed ska vara avskaffat. För detta krävs en tydlig politisk målsättning, en effektiv organisation för verkställande och resultatuppföljning samt tillräckligt med resurser.

Delegationen föreslår därför att verkställigheten av den nationella strategin för romer anförtros ett sekretariat för romska frågor. Sekretariatet bör bygga på en samrådsmodell och ha fyra regionala sekretariat knutna till sin verksamhet. Delegationen föreslår också att de resurser som krävs ska ses som en nödvändig investering för att bryta ett utanförskap som är dyrt för samhället men än mer kostsamt för individen.

Att stänga välfärdsgapet mellan romer och andra grupper bygger på att diskrimineringen och den strukturella antiziganismen bekämpas. Då krävs att de antiziganistiska strukturerna i samhället blir synliga, och att en skamtröskel för antiziganistiska attityder och handlingar etableras, vilket förutsätter en genomlysning av det förflutna, det vill säga en sanningskommission om de historiska övergreppen mot romer. Det krävs också ett starkare romskt deltagande, att romer tar sig ton både genom egna organisationer och egen representation, olika samrådsformer och genom representation i majoritetssamhällets beslutande församlingar.

Att häva romers maktunderläge handlar till stor del om välfärds-satsningar som utbildning och bättre försörjningsmöjligheter, att mota tillbaka antiziganismen men också om att skapa förutsättningar för en vilja att delta, det vill säga en reparerad tillit från romer gentemot majoritetssamhället.

Att reparera romers tillit till samhället hänger intimt samman med att stänga välfärdsklyftan. Romer måste känna sig trygga i majoritetssamhället och uppleva att deras intressen tas tillvara och deras säkerhet garanteras av statsmakten, för att fullt ut våga satsa på en social och ekonomisk integration. Stöd till den romska identiteten och kulturen, garantier för romers rättigheter till utbildning och etablerande av former för delaktighet och inflytande är viktiga pusselbitar liksom en försoningsprocess som gör upp med det förflutna. Detta skulle skapa förutsättningar för ett nytt samhällskontrakt mellan romer och majoritetssamhället.

Med detta vill vi säga att det är en komplicerad sak att reparera femhundra års försummelse och övergrepp och reparera relationen mellan romer och majoritetssamhället, och att våra förslag ska ses som en helhet. Sammantaget utgör delegationens förslag för att uppfylla dessa målsättningar en nationell strategi för romer.

Strategin kommer att omfatta en rad åtgärder som knyter an till romernas självklara mänskliga rättigheter och det krävs en målmedveten uthållighet. Vi har utgått ifrån att det krävs särskilda insatser under uppskattningsvis 20 år – en generation.

Rätt till delaktighet och inflytande

I Kapitel 6 behandlar vi de allmänna demokratiska rättigheterna och därefter de minoritetsspecifika rättigheterna till politiskt deltagande. Vi konstaterar att det handlar om rätt till politiskt deltagande, rätt till samråd, rätt till självstyre och rätt att organisera sig.

Det står klart att romers politiska makt, möjlighet till inflytande inom förvaltningsmyndigheter över beslut som rör dem, grad av självstyre och egna civilsamhällesorganisationer ligger långt under vad Sveriges internationella åtaganden bjuder, och att Sverige i europeisk jämförelse ligger långt efter många av våra östliga grannländer, både de som har fler och de som har färre romer bland sina medborgare än Sverige.

Beträffande delaktighet och samråd har delegationen valt att föreslå att regeringen tillsätter ett tidsbegränsat sekretariat på en generation eller 20 år, uppbyggd enligt en samrådsmodell, för att utgöra den organisatoriska motorn för den nationella strategin för romer vi föreslår att regeringen antar.

Ett mål är att en framtida romsk representation ska komma till stånd med ett typ av självstyre som Sametinget med exempelvis ett eget ansvar för kulturfrågorna. Den skulle utgöra remissorgan och officiell representant för den romska gruppen. Den skulle erbjuda många plattformar för romska ledare att växa från. Regeringen, via det föreslagna Sekretariatet, bör fortsätta en dialog med romer om möjligheten att inrätta en officiell romsk representation i syfte att kunna lägga fram ett lagförslag på detta område under nästa mandatperiod.

Sekretariatet bör också ha som uppdrag att följa upp bildandet av lokala eller kommunala samrådsorgan.

För ungdomar som både är och planerar att bli föreningsaktiva föreslår vi att Ungdomsstyrelsen uppdras etablera en *romsk ungdomsledarakademi* vars syfte är att genom kvälls- och helgutbildningar utbilda romska ungdomar som vill engagera sig i samhällsfrågor, både rörande den romska minoriteten och samhällsfrågor i allmänhet.

För att öka romers valdeltagande föreslår vi att länsstyrelsen i samråd med romska föreningar upphandlar ett program för väljarutbildning.

För de romska civilsamhällesorganisationerna föreslår delegationen att det kopplas ett organisatoriskt stöd till deras ekonomiska stöd så att föreningslivet kan utvecklas ytterligare.

Vi menar också att Folkbildningsrådet bör få i uppdrag att anordna utbildning i föreningsteknik samt ge rådgivning till romska föreningar.

Rätt till utbildning

Enligt delegationens direktiv ska utredningen lämna förslag på hur romers livsvillkor i samhället ska kunna förbättras. Ett av de viktigaste områdena är enligt delegationens mening utbildningssituationen. Utbildning är den primära drivkraften bort från en ekonomisk och socialt marginaliserad position för både vuxna och barn.

Situationen för den romska minoriteten i Sverige är långt ifrån tillfredsställande. Det har gått mer än femtio år sedan den romska minoriteten fick tillträde till utbildning men trots detta går långt ifrån alla romska elever ut grundskolan med fullständiga betyg. Många elever lämnar grundskolan i förtid. Det finns flera orsaker till detta och de samverkar sinsemellan. Den bristande närvaron och de många avhoppet i förtid kan förklaras av bl.a. bristen på romska förebilder såväl i själva skolvärlden som i det omgivande samhället. Även diskriminering, trakasserier, dålig kunskap om romer och deras rättigheter samt brister i skolan vad gäller uppföljning och stödåtgärder kan ses som orsak till lägre skolnärvaro och sämre studieresultat. En svag studietradition hos den äldre generationen är en annan viktig orsak. Föräldrar med dålig skolunderbyggnad kan leda till att deras barn inte blir motiverade till att studera och cirkeln sluts när barnen själva blir föräldrar med dålig skolunderbyggnad.

Det är angeläget att skolan kan möta barnens och de ungas samt föräldrarnas och skolpersonalens behov så, att bl.a. interkulturella kommunikationsfärdigheter utvecklas och de romska barnen får det stöd de behöver för att uppnå de nationella målen i grundskolan.

Grundskolekompetens är en nödvändig förutsättning för vidare studier och för inträde på arbetsmarknaden. Skolans uppgift är att ge alla elever nödvändiga förutsättningar för att uppnå målen med grundskolan. I syfte att förbättra utbildningssituationen föreslår vi därför ett inrättande av ett statsbidrag för att kommuner i samarbete och samråd med den romska minoriteten ska kunna genomföra olika insatser i såväl förskola som grundskola.

Bristen på romska förebilder inom förskolan/skolan och bristen på modersmåls lärare är stor. Brobyggare mellan skola och familjer och som stöd åt eleverna har visat sig ha stor betydelse. Därför lägger vi ett förslag till inrättandet av ett statsbidrag för kompetenshöjande utbildningsinsatser för personal med romsk språk- och kulturbakgrund.

En annan grundläggande förutsättning för goda studieresultat är en trygg skolmiljö. I en rubrik i vår redovisning har vi sammanfattat skolmiljön för romska barn med orden; misstro, mobbning, fördomar och diskriminering, sammantaget framträder bilden av en fullständigt oacceptabel situation. Vi föreslår därför att Barn- och elevombudet, Diskrimineringsombudsmannen, Barnombudsmannen och Arbetsmiljöverket ska leda en sammanhållen insats för att skapa trygga förhållanden i skolan.

Statens skolinspektion får i uppdrag att särskilt granska måluppfyllelsen vad gäller grundskolekompetensen och även granska modersmålsundervisningen. Modersmålsundervisningen är bristfällig och det råder, förutom brist på modersmåls lärare även brist på läromedel. Delegationen föreslår inrättandet av ett särskilt statsbidrag för produktion av läromedel i romani chib för alla nivåer inom skolväsendet.

Många fullföljer eller kompletterar sin grundskolekompetens i vuxen ålder inom grundvux. Ett hinder som den romska gruppen pekar ut för att kunna fullfölja grundvux är det nuvarande studie-stödssystemet. Flertalet av dem tar studielån under studietiden och blir därmed skuldsatta samtidigt som utrymmet för studielån förbrukas för att nå grundskolekompetens och ofta inte ens det.

Delegationen för romska frågor menar att man i Sverige bör överväga att avskryva de skulder för studier inom grundvux som personer med romsk språk- och kulturbakgrund ådragit sig.

Olika rapporter pekar på betydelsen av särskilt anpassade vuxenutbildningsinsatser för den romska minoriteten. Det kan gälla yrkesutbildningar eller grundskole- och gymnasieutbildning. Ofta kräver dessa utbildningar mer insatser än för andra grupper. Vi föreslår därför ett inrättande av ett statsbidrag till utbildningsanordnare inom studieförbund, folkhögskolor samt kommunala vuxenutbildningar för utbildningar anpassade för elever med romsk språk- och kulturbakgrund.

Rätt till arbete

Delegationen konstaterar att romer i extremt hög grad är uteslutna från arbetsmarknaden och för ett resonemang om mekanismerna bakom detta: de traditionella yrkenas försvinnande, förekomsten av diskriminering, låg utbildningsnivå, problem relaterade till övergången mellan skola och arbetsliv och de sämre förutsättningar som utanförskapet ger. Vidare diskuterar vi de strategier romer tvingats anta för att möta diskrimineringen på arbetsmarknaden samt redovisar resultat från genomförda projekt.

Den viktiga frågan är om romer har samma möjligheter på arbetsmarknaden som genomsnittet. Det enkla svaret är nej.

Diskriminering och brist på utbildning är de två enskilt viktigaste faktorerna bakom romers bristande tillgång till rätten till arbete. Det hindrar inte att andra insatser för att verka för romers etablering på arbetsmarknaden är viktiga.

Ett strategiskt mål är att hjälpa unga romer bryta mönstret av utanförskap och hitta ett fotfäste på arbetsmarknaden. Den känsliga övergångsfasen från utbildning till arbetsliv behöver där vara i fokus för insatserna. Även mentorskap bör vara en arbetsmetod. Satsningarna kommer att kräva samlösningar inte i form av projekt utan i form av program som löper över hela den period vi föreslår för den nationella strategin. För de romer som idag är arbetslösa bör i första hand programmet för urban utveckling utvecklas med särskilda insatser för romer.

Ett väsentligt område är att förbättra romers möjligheter till eget företagande.

Till sist vill delegationen framhäva att socialt accepterad kollektiv diskriminering av romer inte kan botas med regleringsbrev. Att avhjälpa diskriminering på arbetsmarknaden med åtgärder riktade mot romer kommer inte att förslå. Det grundläggande problemet är de diskriminerande strukturerna, och den öppet accepterade antiziganismen. Så länge den inte motas tillbaka, kommer romer att fortsätta tillhöra de mest exkluderade grupperna på arbetsmarknaden.

Rätt till bostad

Den egna bostaden har fundamental betydelse för ett fungerande medborgarskap. För möjligheten att studera, för möjligheten att arbeta, för en familjs möjligheter att sörja för barnens skolgång och utveckling och så vidare. I det paket av åtgärder vi föreslår inom ramen för en strategi för romer i Sverige ser vi rätten till bostad som en av viktigaste tillsammans med utbildning och arbete.

Rätten till bostad uttrycks mycket klart i de konventioner Sverige anslutit sig till och understryks i vår grundlag och den svenska bostadspolitiken är reservationslös. Men trots vår internationellt sett höga levnadsstandard är den goda bostaden ingen självklarhet för alla.

Delegationen har formulerat flera mål för det bostadspolitiska området, bl.a. att romer ska ha en bostadsstandard som överensstämmer med genomsnittlig standard i riket och att diskriminering av romer hos allmännyttiga och privata bostadsbolag ska upphöra.

För att nå dessa mål krävs en rad åtgärder som i sin tur måste utgå ifrån romernas bostadssituation och gruppens behov.

Omfattande strukturella förändringar på den svenska bostadsmarknaden kan få konsekvenser för svaga grupper dit många romer hör. Vilka effekter förändringar inom allmännyttan, av förmedlingssystemen, förskjutningar mellan olika upplåtelseformer har och får för romers tillgång till rätten till bostad är svåra att förutse. Det är vår uppfattning att dessa effekter liksom olika samband som till exempel eventuella samband mellan bostadssegregation och diskriminering bör bli föremål för vetenskapliga studier och föreslår därför att Boverket får ett sådant uppdrag.

Rätt till hälsa och social välfärd

Rätten till hälsa är vital för människors värdighet och för vår förmåga att tillvarata våra rättigheter. Rättigheten är nära förbunden med och beroende av andra ekonomiska och sociala rättigheter, såsom rätten till mat, kläder och lämplig bostad, arbete och utbildning. Den hänger också samman med politiska och medborgerliga rättigheter såsom rätten till liv, förbud mot diskriminering, förbud mot tortyr, rätten till ett privat- och familjeliv, yttrandefrihet med mera.

Välfärdsstatens ambition bör vara att tillförsäkra individerna resurser så att de själva kan skapa sig ett gott liv efter sina önskemål. Välfärdsproblem kan man definiera som missförhållanden eller brister i människors levnadsvillkor – eller som ojämnt fördelad välfärd – och som välfärdsstaten har ansvar för att förebygga och lösa genom sina institutioner, lagar och förordningar.

Den romska minoritetens levnadsvillkor är, som konstateras i betänkandet, betydligt sämre i flera avseenden; bostad, hälsa, arbete, utbildning, delaktighet – än vad den är för majoritets-samhället. Det är en marginaliserad och utsatt grupp som i mångt och mycket därför hänvisas till samhällets stöd för sin ekonomiska och sociala trygghet. För att förbättra levnadsvillkoren krävs åtgärder inom ett flertal områden såsom arbete, utbildning och bostad.

Det finns dock akuta frågor inom i första hand socialtjänstens område rör sådant som kan inrymmas under begreppet bemötande. Socialstyrelsen har i sin rapport *Interkulturellt socialt arbete* tagit ett helhetsgrepp på dessa frågor. Delegationen uttalar sitt stöd för de förslag till åtgärder som presenteras i rapporten.

Delegationen ställer sig också bakom de förslag Statens folkhälsoinstituts för fram i rapporten *Hur mår Sveriges nationella minoriteter?* som är en redovisning av ett större regeringsuppdrag kring de nationella minoriteternas hälsosituation i relation till majoritetsbefolkningen. I båda fallen gör vi påpekanden som vi självklart vill att man beaktar.

Den bild vi sammantaget fått av hälsosituationen inom den romska minoriteten gör att vi bedömer att det finns behov för en särskild studie av romska kvinnors hälsosituation. Delegationen föreslår att Statens folkhälsoinstitut ges ett särskilt uppdrag att utreda romska kvinnors hälsosituation för att föreslå konkreta åtgärder som förbättrar den gruppens fysiska och mentala hälsa.

Rätt till språk

Regeringen har i budgetpropositionen för 2009 konstaterat att "en central utgångspunkt för det minoritetspolitiska reformarbetet är att de nationella minoriteternas egenmakt och förutsättningar att bevara och revitalisera språk och kultur stärks" (prop. 2008/09: 158). Man säger också att de nationella minoriteterna fortfarande saknar verktyg för att stärka och återta sina språk.

Gemensamt för alla varieteter av romani chib är att de främst är talade språk. Det finns inget gemensamt standardiserat romskt skriftspråk, där samma ord så gott som alltid har böjning i skrift och samma stavning. Frånvaron av standardiserat skriftspråk är inte bara en nackdel för romani chib. Det ger större frihet för enskilda talare att använda sin egen romani chib utan att hämmas av ett skriftspråk i tron att det skulle stå för rätt och fel. Men i huvudsak är bristen på standardiserat skriftspråk ett problem. För att ett språk ska kunna hävda sig i dagens skriftburna samhälle måste det vara lätt att skriva det, och det förutsätter tillgång till enkla stavningsregler. Arbetet med ordböcker, ordlistor och språkläror är därför viktigt för alla varieteter. Sådant arbete bedrivs vid Språkrådet (Institutet för språk- och folkminnen). Vi föreslår därför att den romska språkvården vid Språkrådet byggs ut med ytterligare två tjänster.

Vi menar också att det är viktigt att det bedrivs forskning i romani chib och föreslår att Högskoleverket får i uppdrag att se över förutsättningarna för sådan forskning.

Finska, samiska och meänkieli, de s.k. territoriella minoritetsspråken, har en starkare ställning i lag om nationella minoriteter och minoritetsspråk. Med stöd av lagen kan finsk- samisk eller meänkieli talande exempelvis få tillgång till barn- och äldreomsorg helt eller delvis på sina språk. Vi menar att lagen bör revideras så att romani chib får lika stark ställning som finska, samiska och meänkieli.

Rätt till kultur

Alla ska ha möjlighet att delta i kulturlivet och att det ska präglas av mångfald vilket slagits fast i regeringens kulturproposition. Kulturpolitiken har till syfte att bl.a. stödja insatser som görs inom ordets, scenens, bildens och tonens områden samt för kulturarvet.

Sveriges minoritetsrättsliga åtaganden bjuder staten att bevara och utveckla den romska kulturen, ge romer i Sverige möjlighet att behålla och utveckla sin religion, sitt språk, sina traditioner och sitt kulturarv samt få framställa och ha tillträde till tryckta media, radio och TV, delta i det kulturella livet och ha kunskap om sin egen historia och kultur. Allt detta ska ske med en romsk delaktighet i och inflytande över förslagen, besluten och genomförandet.

Vår genomgång av situationen beträffande romsk kultur visar att stödet för att bevara, utveckla och tillgängliggöra romsk musik, dans, muntlig och skriftlig litteratur, teater, konsthantverk och andra kulturella uttrycksformer är undermåligt och otillräckligt i den mån det finns överhuvudtaget, att romska medier och kulturinstitutioner har en ryckig och osäker finansiell situation och därför lever med ett ständigt nedläggningshot, att vissa delar av den romska kulturen som konsthantverkstraditionen är på väg att försvinna, att utbudet av romsk litteratur är mycket begränsat och att romska religiösa församlingar saknar en egen hemvist och att romska barn och ungdomar inte får tillräcklig kunskap om sin historia och kultur vilket påverkar deras identitet och förankring.

Genomgången av läget för det romska kulturarvet visar att det är utspritt, obeforskat, okatalogiserat, odokumenterat samt otillgängligt inte minst för romerna själva som nästan undantagslöst saknar inflytande över sitt eget kulturarv.

Romsk kultur riskerar att långsamt förtvina och kulturarvet att på sikt förskingras om dessa förhållanden inte åtgärdas. Det återstår alltså mycket att göra innan de minoritetsrättsliga åtagandena har förverkligats fullt ut.

En förutsättning är att det finns ett bättre institutionellt ramverk och en starkare romsk delaktighet. Delegationen föreslår därför inrättandet av en nämnd för romsk kultur.

Vi föreslår också inrättandet av statliga basbidrag för romska kulturinstitutioner och tidskrifter. Sändningstiden för program på romani chib bör utökas inom public serviceföretagen SR och SVT.

Länsmuseerna bör få i uppdrag att synliggöra romsk historia och kultur i respektive län.

Rätten att inte bli diskriminerad

Delegationen tvekar inte att slå fast att romer är den mest utsatta gruppen när det gäller diskriminering i Sverige såväl som i Europa. Diskriminering av romer i Sverige omfattas dessutom inte av någon skamkänsla utan har hög social acceptans. Hatbrotten mot romer har på senare år vuxit i omfattning i övriga Europa.

Alla människor är lika i värde och rättigheter. Det betyder att ingen får diskrimineras eller hindras från att utnyttja sina rättigheter på grund av kön, hudfärg, nationellt eller etniskt ursprung, språklig eller religiös tillhörighet, funktionshinder, sexuell läggning eller politisk eller annan uppfattning.

Skyddet mot diskriminering är en av hörnstenarna i arbetet för de mänskliga rättigheterna. Begreppet "access to justice", tillgång till rättvisa, handlar om att utsatta grupper riskerar att ha sämre tillgång till rättssamhällets institutioner, antingen för att institutionerna inte är fysiskt tillgängliga på grund av avstånd eller brist på resurser, eller för att institutionerna är präglade av fördomar och tillämpar diskriminering. Andra barriärer kan vara när utsatta grupper inte är medvetna om sina rättigheter, eller när institutioner eller processer upplevs som komplicerade eller hotfulla.

Rättssäkerhet är en väsentlig del av de grundläggande mänskliga rättigheterna. Arbetet med att mota tillbaka antiziganismen i Sverige måste föras på flera plan och med grund i en djupare analys av dess natur och manifestationer.

Delegationen föreslår att fördjupade studier av hur romer behandlats av rättsväsendet över tid genomförs inom ramen för den försoningsprocess vi föreslår.

Delegationen föreslår att regeringen erkänner antiziganism som en särskild form av rasism, och lyfter denna fråga såväl i Europa som internationellt. Vidare bör Sverige ansluta sig till den pan-europeiska kampanjen Dosta! (Nu räcker det!) som arbetar mot antiziganismen i Europa.

Försoning

Romers mänskliga rättigheter utsätts för allvarliga kränkningar i Sverige och många romer utestängs alltjämt från väsentliga delar av samhällslivet. För att få ökad kunskap och förståelse vad gäller många romers situation i dag är det nödvändigt att förstå den

historiska kontexten, hur stereotyper kring romer vuxit fram och hur fördomar mot romer lever vidare från generation till generation samt legat till grund för den statliga politiken. Okunskapen, osynligheten och förnekelsen av de historiska övergrepp som romer utsatts för är bidragande orsaker till romers fortsatta marginalisering och utsatthet. En samlad bild av den behandling som olika romska grupper utsatts för under en lång tid och som dessutom sätts i relation till de mänskliga rättigheterna saknas dock. Kunskap om romer som finns tillgänglig i dag bygger i huvudsak på majoritetens forskning och expertutlåtanden. Den romska historien berättad av romer saknas.

Redan tidigt i sitt arbete uppmärksammade delegationen den ömsesidiga misstron mellan majoritetssamhället och romerna samt den strukturella diskrimineringen mot romer som ofta leder till kränkningar av romers mänskliga rättigheter.

Delegationen diskuterade olika möjligheter att uppmärksamma statsmakternas historiska oförrätter mot romerna, som ett led i en process för att uppnå upprättelse för romerna och försoning mellan romerna och majoritetssamhället. En sådan process skulle även kunna bidra till att öka majoritetsbefolkningens kunskap och förståelse för romernas situation och belysa de tidigare stats sanktionerade åtgärderna som ligger till grund för myndigheters agerande och romernas situation i dag.

Delegationen föreslår därför att en sannings- och försoningskommission inrättas för att kartlägga och dokumentera de övergrepp, försummelse och diskriminerande åtgärder som begåtts mot den romska minoriteten från år 1900 fram till år 2000 då Europarådets ramkonvention om nationella minoriteter samt Europeiska stadgan om landsdels- och minoritetsspråk trädde ikraft. Särskild vikt bör läggas vid att belysa övergreppen och åtgärderna i förhållande till de internationella åtaganden som Sverige anslutit sig till vad gäller mänskliga rättigheter. En historisk analys av perioden 1500–1900 och dess betydelse för övergrepp mot romer i modern tid och framväxten av antiziganism ska ingå i uppdraget.